

СТЕФАН ЛИБЕРСКИ

В Е Л И К А Г Л У М И Ц А

Уредник
Зоран Колунџија

Наслов ориџинала
Stefan Liberski
Une grande actrice

Copyright © 2021 Stefan Liberski & ONLIT- Éditions
Copyright © Прометеј, 2023.

Копирање, фотокопирање, умножавање и коришћење текста у било ком облику није дозвољено без претходне писане сагласности.

This book was produced with the assistance of Wallonie-Brussels Federation
Avec le soutien de la Fédération Wallonie-Bruxelles

Објављено уз помоћ Федерација Валонија-Брисел

СТЕФАН ЛИБЕРСКИ

Велика глумица

Превела са француској
Љиљана Матић

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

Чак и ако је њо истина, њо је погрешно.

Анри Мишо

Када је његова мајка ушла, Роман је стајао по страни у сенци, крај камина. Погледи им се нису укрстили. Отишла је да седне на табуре поред дивана на који су суседи били поставили мртваца. Прекрили су га чаршавом до рамена. Исто тако, били су му завезали кухињску крпу око главе како би му затворили вилице. Он, који је тако мало говорио, преминуо је отворених уста. У оно доба, на селу, људи су знали како да поступају са мртвацима. Роман то не би знао. Ипак, велики чвор који је стајао на врху лобање његовог оца био је неприличан, кварио је свечаност великог путовања. Било је то неозбиљно за покојника, као да га је болео зуб. Роман је посматрао мајку како гледа оца. Била му је окренута леђима и Роман јој није видео лице. Све је било залеђено у тишини. Отац је окончавао да буде од овога света у леденој трпезарији у коју су одлазили једино поводом великих прилика, а ово је била једна од њих. Прозори су гледали на поплочани пут којим нико није пролазио, дуж ливаде на којој су пасле краве у сенци. Роман је понављао да се, барем, његов отац неће више љутити када би мајка имала какав једва приметан покрет, неку врсту грча. Држала је марамицу коју је приносила лицу. Није још плакала. Спремала се за то. А потом не, ти-

шина се спустила, и укоченост. Изненада, она се нагнула према телу и спустила руке на чаршав који га је прекривао. Покретима мачке која оштри канџе, она покуша да га навуче више, до браде. Шмрцала је, а Роман је знао да се претвара. Била је на позорници. Они су били у Тесалији, у лоше осветљеној колиби неког рибара који се био утопио и ког је море избацило на обалу. Она је била удовица у црнини која је плакала без таштине, скромна и уздржана. Као да је поново открила какав антички обред, понављала је дирљиве покрете простих људи, покрет затезања покроба на мртацу пре његовог последњег сна. Играла је представу. Што је лукава мајсторија дуже трајала, Роман је мање могао да на њу не обраћа пажњу. Желео је да оде, да побегне путем, да прескочи ограду забрана и да се изгуби у ноћи са кравама. Престрављен, није могао ни да се помакне. После бескрајних минута, мајка се најзад усправи, веома права, веома достојанствена. Она устаде и напусти просторију са дворишне стране, ни не погледавши га.

Како је Роман могао и да помисли да је та жена играла комедију? Крај узглавља свог мртвог мужа? Он је био чудовиште. Заслуживао је казну. Неко га је био урекао. Више се не помери читаву вечност.

1.

Марјан Кошановски нађен је мртав у врту, како седи на столицу поред косилице за траву, старе косилице коју је било тешко упалити. Требало је покренути мотор повлачећи гајтан, као онај код ванбродског мотора, више пута заредом. Мотор се гасио, требало је почети изнова. Марјан је викао и псовао на пољском, чули су га све до Танжисара, на другој страни долине. Вероватно је сувише вукао гајтан тога дана. Роман је замишљао оца окупаног у зноју, срећног што машина најзад ради. Мора да је био осетио слабост и да је сео да поврати дах. Време је било пријатно за то годишње доба. Бар је умро под благим пролећним сунцем, осећајући се победоносно што је поново нешто упалио. Раније тога јутра, жена му је приредила страшну сцену, управо пре но што ће отпутовати у Брисел са децом, последњу сцену, али никад не знамо да ће последњи пут бити и задњи пут. Пошто је био неспретан, Марјан је из непажње згазио цвет у леји из које је чупао коров. Када је жена видела сломљени цвет викала је из свег гласа на неспретњаковића. Она то више није могла да подноси, увек је радио исто, чаша је већ била пуна, то је била кап која ју је прелила. Роман ће сачувати слику оца као посрамљеног човека који покушава да усправи

сломљени цвет. Неколико сати касније, суседи, који га нису више видели како се креће, нашли су га погрбљеног и згрченог као да гледа у стопала, и дигли узбуну.

Чим су чули за несрећу, Роман и Јадвига похитали су колима у Ларош. Током путовања, Роман је говорио својој великој сестри о свему, ни о чему, о себи, о њој, о њиховој мајци, о њиховим успоменама из детињства. Говорио је о свему без реда, као какав манијак, не остављајући празнину. Сеоска природа је била лепа, обзорја су се оцртавала у светлости која вас је терала да зажмирите. Он је говорио као кад се брише крв.

Путовање за Нину, њихову млађу сестру, било је другачије. Она је била са мајком, која није прозборила ни речи. Возила је гледајући нетремице на пут, не отварајући уста, бледа као мермер. На шта је мислила? На јутрошњу сцену? На њен брак који се завршавао? На нови живот који јој се најзад нудио? „Ви ме видите како старим са вашим оцем?“ Толико пута је поставила то питање деци! Одводила би их у страну и терала да одговоре. Никада јој нису одговарали оно што је желела да чује: „Не, наравно, мама. Нико те не види како стариш поред њега.“ Одбијали су да одговоре, нису јој давали дечју подршку коју је очекивала. Сада, одједном, то питање се више није постављало. Појављивала су се друга, узбудљивија питања. Хоће ли она сада бити госпођа удова Буланже-Кошановски? Да ли се још увек користи такав израз? Неко време, несумњиво. А потом ће она поново постати Жаклина Буланже, сасвим једноставно. Да ли се може избрисати „све“ једног брака?

На правни начин? Да ли ће она једног дана наћи некога? Сродну душу? И као и увек, она осети ту загонетку која ће она остати за себе до краја. *Она*, Жаклина Буланже, та црна рупа коју привлаче мрачне жеље, коју испуњавају толики гласови.

Када је стигао у Ларош, Роман сретe на прагу суседе који су пренели покојника у трпезарију. Они су били први који су му изјавили саучешће. Отрже му се јецај, који га изненади.

Његов отац је волео ту сеоску кућу. Обувао би своје чизме Орао и одлазио да ради у врту где је газио по цвећу. Говорио је да је свет свугде исти. Он се овде осећао добро као и негде другде и није више волео путовања, ако их је икада и волео. А његова удовица обавиће ускоро безбројна путовања око света. Ићи ће свуда, од Турске до Мексика, од Египта до Санкт-Петербурга, од Амана до Бостона, пролазећи кроз Осло, Индију, Кину, Јапан. Када би, на телевизији, поменули неку земљу или неки град у свету у којима она није била, питала би гласом девојчице која се дури: „А зашто ја нисам била тамо?”

Објављена у дневним новинама *Le Soir*, читуља се састојала од квадрата три са три центиметра. Такав формат више не постоји. Почињао је овим речима: „Моле нас да објавимо да је преминуо Марјан Кошановски“. Нико није био поменут осим удовице, која ју је потписала, доле десно. За остале, постојало је само оно безлично „моле“. Ако би открили у бледу зору каквог бескућника који је преминуо на прагу каквог МеџДоналдса, обавештење не би било другачије срочено. Било је необично што је Жаклина Буланже годинама чувала ту микроскопски ситну објаву, коју је пажљиво била исекла из новина и сложила у неки стари новчаник који је њена кћер Јадвига открила десетинама година касније, у дну неке фиоке, прекривену буђи.

Погребна церемонија је била кратка. Било је то први пут да је Роман присуствовао некој грађанској сахрани. Ништа ту није било остало од обреда из прошлости, оних који су били обележили католичке сахране његових баке и деде, једине којима је икада присуствовао. Отада се био догодио „велики скок унапред“ и он виде да више нису у моди некадашња сујеверја. Сада су људи живели

под светлошћу науке и не-лаковерници су сахрањивали покојнике без украса, или *онако како су желели*.

Церемонијал, о коме унапред ништа није знао, као да су разрадили ученици припремних разреда за какву школску свечаност. У једном ливадском окружењу, било је три кратка, лоше прочитана, говора, које је прекидала музика која се увек прекидала у пола такта. Након десет минута те „почасти“, ковчег постављен на покретни тепих био је однет као какав кофер на аеродромској покретној траци. Запутио се дрмајући се према ниши, чија су се аутоматска врата отворила споро, попут каквог покретног моста. Дочека га нека црвенкаста светлост која је представљала пламене језике кремирања. Данас се одустало од те светлосне појединости. Несумњиво је исувише подсећала на Пакао.

Јадвига је јакнула у тренутку када је ковчег ушао у тај јадни *свештосни шоу*. Роман је хтео да се умеша, али неко ју је већ био ухватио за мишицу и придржао је. Мајка је била на другом месту, окружена својим пријатељима. Видео јој се само врх пунђе пепељасто плаве боје. Сви присутни су стајали, још увек није било клупа и чланови породице били су удаљени једни од других, расути међу присутнима, као да нису дошли заједно.

– У оно доба, веровала сам да вас смрт вашег оца не погађа.

Руке спуштене на бисерну огрлицу, Жаклина Буланже признала је то сину, много година касније. Марјан Кошановски био је одсутан, а његова деца искључена из

његове смрти. Пријатељи и познаници реаговали су као да троје деце није било повезано са оцем, па тим пре ни са његовим нестанком. Њихова мајка је без тешкоћа наметнула мишљење да је њен супруг био нико. Споредна улога у позоришном комаду, односно, статиста. Празнина дошла из пољске празнине.

Пријатељи који су присуствовали церемонији били су Жаклинини пријатељи. Марјан Кошановски није имао пријатеља у Белгији, он је био ћутљиви досељеник, усамљеник, исувише стар за своју жену. Свет из којег је он долазио, није их занимао. Међутим, сви су били истраживачи, професори, уважени чланови универзитета, сви „комунисти“, или, барем, јако на левици. Никада му нису поставили ни једно једино питање. Покрет није пролазио. Несумњиво да нису желели да се покаже како су погрешно мислили о ономе шта се дешавало иза гвоздене завесе, о њиховом *Ел Дораду*. Никада Романов отац није учествовао у расправама током вечерâ у Ларошу, где су се сви заносили горућим питањима. Свако је гласно викао, иако су се сви међусобно слагали, увек на правој страни. Седећи на једном крају стола, Марјан је пажљиво пушио увлачећи дубоке ћутљиве димове цигарета, *Плавих басџоса*, прекрштених ногу, са десним стопалом које се непрестано њихало. Роману је било жао оца, осећао је да је напуштен. С времена на време, Жаклина, или ређе неко од званица, помињали су га у разговору, али не да би се он изјаснио, већ да би на неки начин оправдали то присуство које је понекад постајало неугодно. Тада би га

показивали у једном измишљеном позоришту где је увек играо исту улогу. Он је био Словен, искрснуо из дубине степе, са равница Мазовије или из Пусте, нису баш тачно знали, који је омекшавао свој *бифтек* испод седла коња који галопира. Био је нагон, срце, осећање. Смејали су се. И он се смејао, да би постојао само један кратак трен. А потом се враћао ћутању, припаљивао другу цигарету, док је разговор поново грмео далеко од њега о смртној казни, о побачају, о СССР-у, Алжиру, Жан-Пол Сартру, Заиру, рату у Вијетнаму, увек на правој страни.

Понекад, за време тих окупљања, Романова мајка, док би изговарала реченицу, почињала би да говори у фалсету, као какав ушкопљеник или неко ко подражава малу девојчицу. Шта јој се то дешавало? Њени саговорници правили су се да ништа не примећују. Роман је чекао, молећи се да се то што пре оконча. Тај лик се није уклапао ни у један стандард, у било коју наведену улогу, осим у улогу луде коју је требало везати. Могла је да продужава ту улогу у фалсету током више минута, а потом би тражила цигарету, она, која није пушила. Потом би забацивала главу уназад и пушила уврћући зглоб.

Први пут, извукао га је из кревета усред ноћи. Романа су пробудили удари који му је отац задавао и био је толико изненађен, толико уплашен, да се упишкио. Сећао се тога нарочито захваљујући мајци која му је касније испричала о трагу мокраће на линолеуму. Она је имала истанчано запажање за појединости. Марјан Кошановски одвукао га је до одморишта на степеништу и наставио да га удара песницама и ногама, био је као луд. И његова супруга била је тамо, држала се мало по страни. Роман је имао пет година, али она се није сећала шта је урадио. Било је лепо како се она сећала призора. Описивала је уплашен изглед свог сина, неразумеваче у његовим дечјим очима, разрогаченим од ужаса. Рекло би се да се сећала каквог узбудљивог филма.

На одморишту је постојао ковчег у који су одлагали ствари за прерушавање. Када се сетио те појединости, Роман је мислио да се памћење игра са њим. Али не, није он то сањао, кратко и јасно, постојао је комад намештаја у који су смештали одећу за прерушавање. То је било весело доба. Отац га је био шчепао за оковратник пиџаме и вукао га као врећу до одморишта како, несумњиво, не би уплашио Нану која је била беба и спавала на креве-

ту на расклапање поред његовог кревета. Ковчег је био гломазан, а одмориште уско, учесници у призору нису се осећали комотно. Дакле, мајка је присуствовала мучењу са степеништа, мало ниже. Роман је се сећа као сиве сенке у тами, с једном шаком на устима, посматрајући један научнички непознат феномен. Није разумео како је могла да стоји непомично док га је отац тукао. Након удараца који су трајали читаву вечност, она нареди мужу да престане и он ју је послушао. Роман је био спасен, она га је спасила у *последњем иренујку*. Осећао је огромну захвалност, баццио јој се пред ноге.

– У оним временима – понављаће му касније Жаклина Буланже – психолози су говорили да сукоби треба да се решавају између особа којих се то тиче.

Од тог првог батинања, Роман је данима имао модрице по целом телу. Његова бака је саосећала са њим. „О, мој Боже! Сироти мој малиша!“, шапутала је узимајући га у наручје. Он је волео своју баку и то да га теши, али није баш ценио да га толико сажаљева. Био је поносан на своје модрице. Отишао је у рат, упознао ватрено крштење, вратио се из рата.

Доцније, отац га је често тукао, али Роман о томе никада никоме није зуцнуо ни речи. Ни он сâм није то хтео да зна. Једне вечери, Марјан Кошановски пратио га је степеништем које је водило у стан баке и деде, на првом спрату, на путу за Монс, у Андерлехту. Да ли је Роман то покушавао да побегне и да се склони код њих? Отац га је ухватио и почео да га жестоко туче. Уплашена, бака је изишла из свог стана и умешала се. Роман се сећао њеног

крхког тела и избезумљеног погледа кад је покушавала да се постави између оца и сина. Била је мала и веома мршава, али *јос* *јавила је бедем својим телом*. Викала је: „Престаните! Незамисливо! Ама, прекините! Напокон! Марек! Престаните!” Роман се дивио њеној храбрости, бојао се да и она не добије ударац.

Неког другог дана, Роман се играо седећи као да јаше на дворишном зиду, замишљао је да убија бандите. Из непажње, испустио је чекић код суседа. Тог пута, било је страшно. Отац му се распомамио. Једним покретом откопчао је каиш који је зазвиждао на тканини од панталона, иза пролазника. Послужио се њиме како би казнио свога сина који никада није употребио реч *бичевајти*, када се, као одрастао, сећао њихових призора. Деца никада не окривљују своје родитеље. Они их штите. Они су као и сви, воле лепу причу.